

УДК 336.71 (497.11 Ниш) "19"(091)

ОКРУЖНА БАНКА И ИНВЕСТБАНКА АД БЕОГРАД У НИШУ - АРХИВСКА ГРАЂА

Апстракт: *Окружна банка у Нишу, основана 1907. године, представљала је акционарско друштво чији је главни задатак био да у Краљевини Србији отвори центар за експлоатацију шума, рудника и свих производа за цео Балкан. Потпомагала је кредитом грађане који су радили на поправци саобраћајних средстава у Србији и вршила експлоатацију шума и рудника на најрациоаналнијој основи. Банка је имала своја индустријска предузећа, велики аутоматски млин и циглану Рингофен. Ликвидирана је решењем Министарства финансија ФНРЈ 1948. год. Једна од најјачих финансијских институција у држави након Другог светског рата била је Инвестбанка. Филијала ове банке у Нишу основана је 4. октобра 1976. године. Давала је кредите друштвено правним лицима и кредитирала приватно занатство преко "Занат - центра".*

Кључне речи: *банка, капитал, акционарско друштво, кредит, финансирање, профит.*

Нагли привредни развој Ниша после ослобођења од Турског ропства 1878. године био је омогућен његовим природним богатством и повољним географским положајем. Сталне потребе за новчаним средствима приморале су осиромашене сељаке и грађане да се задужују код имућних трговаца и државних службеника, уз велики зеленашки интерес. Да би се искоренило зеленаштво, 1881. године основана је Државна окружна штедионица. Као конкуренција истој јављају се у Нишу богати привредници као оснивачи приватних новчаних завода. Почетком двадесетог века, њихов капитал улаган је у јака индустријска предузећа која су им доносила велики профит. Један од тих новчаних завода била је и Окружна банка, основана 6. новембра 1907. године у Нишу. Њен првобитни назив био је Друга балканска банка. Назив Окружна банка добила је 1909. године. Представљала је акционарско друштво основано по одредбама закона о акционарским друштвима¹. Седиште јој је било у Нишу, а своје службене објаве вршила је преко "Српских новина". Основни капитал је био 1000000 динара у сребру. Банка је за све своје обавезе одговарала својом целокупном имовином, а акционари су одговарали за обавезе банке само својим акционарским уделом. Сваки акционар имао је сразмерно учешће у имовини и добити банке према броју својих акција.

¹ Историјски архив Ниш (ИАН), Окружна банка Ниш, Правила банке.

Зачеци праве индустрије у Нишу, без обзира на то што су фабрикама најчешће називане типичне занатске радионице, везане су за почетак 20. века. Шансу да акумулирају новац или да се задуже код новчаних завода и тиме створе још један услов за развитак индустрије-капитал, имали су сви имућнији људи: трговци, занатлије и земљорадници. Ниш је сматран једним од најзначајнијих центара за извоз жита и увоз индустријске робе, нарочито из Енглеске. Такође је био веома привлачно тржиште за власнике новца. Новчано тржиште је било наклоњено власницима капитала, што показује пословање Нишких новчаних завода 1907. године, међу којима је и Друга балканска банка.

Редни број	Назив завода	Улози на штедњу	камата	Укупан обрт	Менични обрт	Чиста добит
1	Друга балканска банка	10.42	11 1/3	124.123	77.098	-
2	Нишка банка	406.264	8 2/3	5,061.918	3,872.699	18.749
3	Нишка задруга за кредит и штедњу	167.972	10 2/3	3,065.594	3,812.772	13.029
4	Нишка задруга за кредит и међусобно помагање	658.559	10 1/5	8,931.299	9,688.629	36.637
5	Нишка акционарска штедионица	506.136	10	11,176,972	12,943,421	37.420
6	Српско-јеврејска трговачка задруга	192.447	10 1/2	3,204.145	3,637.412	12.837

Пословање новчаних завода, а међу њима и Друге балканске банке, карактерисале су високе каматне стопе, позамашни улози на штедњу и велики менични дугови. Окружна банка улагала је капитал онде где је могла имати највећу корист.

Окружна банка имала је задатак да у Краљевини Србији, а нарочито у новоослобођеним крајевима отвори центар за експлоатацију шума, рудника и свих производа за цео Балкан, да сконцентрише све послове који стоје у вези са ма којим производом за извоз или увоз и да створи пролаз домаћим производима на страним светским трговима. Такође је потпомагала кредитом грађане који су радили на умножавању и поправци саобраћајних средстава у Краљевини Србији. Вршила је и експлоатацију шума и рудника на најрационалнијој основи. Да би се сваки производ, ма које врсте био, могао транспортовати на светски трг који га најбоље плаћа, Банка је била у вези са свим светским трговима и стављала на располагање својим комитентима цене, услове и начине за транспортовање на поједина тржишта.²

Банка је имала своја индустријска предузећа, велики аутоматски млин којим је управљао управник и циглану Рингофен. Оба су представљала део банчине имовине и њихов годишњи биланс улазио је у састав банчиног годишњег биланса.

Уложеним капиталом Окружне банке у Нишу изграђен је и опремљен аутоматски млин који је отпочео са радом 1912. године. Дневни капацитет млина, уочи Првог светског рата, износио је 35000 кг житарица. Млин је претрпео велике штете за време рата и бугарске окупације. Године 1919. млин је поново оспособљен за рад са јако умањеним потенцијалом. Међутим, користећи олакшице за увоз

² Севделин Андрејевић, *Економски развој Ниша од 1830-1946*, Ниш, 1970, 83.

опреме, почетком 1921. године Окружна банка је набавила у Немачкој машине и потребне делове за млин, којим су повећани дневни капацитети. Нагли успон млина спречио је пожар који је 1926. године уништио машине, део зграде и магацине. Причињена штета надокнађена је Окружној банци од осигуравајућих друштава. Радови на оправци зграде, подизању силоса и опреми млина завршени су 1928. године, када је привремено опремљени млин пуштен у погон. Млин је са краћим прекидима радио све до априла 1941. године. Првих неколико месеци под окупацијом обустављен је рад у млину због смештаја немачких трупа у млинске просторије. Августа 1941. године млин је отпочео са мељавом, претежно за потребе Градског поглаварства Ниш. До ослобођења града 14. 10. 1944. године значајно је опадао капацитет млина, који је у последњој години износио свега 20%. По ослобођењу Ниша није радио до априла 1945. године услед велике оштећености зграде, електричних инсталација, машина и недостатка млинских делова. Залагањем радника и уз помоћ стручњака, млин је отпочео са радом за потребе НОБ. Млин је радио у власништву Окружне банке до спроведене национализације 1946. године.³

Банка је вршила је све банкарске и мењачке послове, давала зајам по текућим рачунима, вршила наплате и исплате на туђ рачун, посредовала је у продаји срећака српске лутрије у земљи и ван ње. Такође је посредовала и учествовала у куповини и продаји непокретних имања. Примала је и новац на штедњу у свим монетама. Камату коју је банка плаћала на примљени новац одређивао је Управни одбор.

Органи Окружне банке били су следећи:

- А. Управни одбор,
- Б. Надзорни одбор и
- В. Збор акционара.

Управни одбор био је главни банчин орган. Он је заступао банку, руковао њеном имовином и вршио све послове. Чланови Управног одбора могли су бити само акционари који стално живе у Нишу и уживају сва грађанска права. Њихова дужност је била да долазе редовно на седнице и да дежурају у банци по пословнику. Управни одбор састојао се од 7 чланова и састајао се једанпут недељно на позив председника. Управу банке представљали су: председник Управног одбора и дежурни члан Управе⁴.

Надзорни одбор је био контролни орган банке и састојао се од пет чланова, које је скупштина бирала на годину дана. Његове дужности биле су следеће: да у свако доба прегледа банчине књиге и стање благајне, да испитује месечне рачуне и годишње билансе, да подноси скупштини акционара извештај о стању банке.

На скупштинама Збора акционара водио се записник о свему што се решава. Оригинал записника чувао се у друштвеној архиви и давао на увиђај сваком акционару који то затражи.

Окружна банка у Нишу ликвидирана је решењем Министарства финансија ФНРЈ 1948. године⁵.

Најстарија банка на овим просторима била је Инвестбанка, основана 16. августа 1862. године на предлог министра финансија, господина Косте Цукића, а одобрењем кнеза Михаила Обреновића. Била је прва финансијска институција у ослобођеној Србији, а њен првобитни назив је био Управа фондова. До краја 19. века претворила се у инвестициону институцију, чији је главни задатак био подстицање

³ Севделин Андрејевић, исто, 56.

⁴ ИАН, Окружна банка Ниш, Правила банке.

⁵ ИАН, исто.

економског развоја и финансирање пројеката од капиталног значаја за земљу, као што је на пример изградња железничке мреже⁶.

Законом од 30. марта 1922. године, Управа фондова проглашена је Државном хипотекарном банком. Главне филијале су отворене у привредним центрима: Новом Саду, Скопљу, Цетињу, Нишу, Сплиту, Сарајеву, Загребу, Љубљани, Бања Луци и Земуну. Седиште Хипотекарне банке у Нишу било је у згради у Вождовој улици (данашња Главна пошта). Пословање се обављало централизовано. Централа је одобравала хипотекарне зајмове на основу документације коју припреми филијала. Одобравање зајмова почело је 1921. године. Државна инвестициона банка је, као највећа финансијска институција у земљи, доживела после априлског рата 1941. године, судбину Југославије. Била је подељена на више регионалних новчаних завода а претежни део старих пласмана био је замрзнут и делимично смањен.

Крај Првог светског рата дочекала је као једина банкарска институција која је функционисала као централна хипотекарна установа и самим тим је финансирала обнову нове државе - Краљевине Југославије.

Након Другог светског рата, ова финансијска институција променила је назив у Државна инвестициона банка уредбом која је донета 18. марта 1947. године. Током свог историјата банка мења назив још два пута. Најпре, 12. јула 1956. године, када је донета Уредба о Југословенској инвестиционој банци (ЈИБ). На скупштини одржаној 26. децембра 1977. године у Београду оснивачи Југословенске инвестиционе банке и Београдске банке донели су одлуку о удруживању у Основну привредно-инвестициону банку – Инвестбанку.

На седници одржаној 4. октобра 1976. године, а на основу члана 123 Статута Југословенске инвестиционе банке, Извршни одбор однео је одлуку о оснивању филијале у Нишу. Новооснована филијала пословала је под називом: Југословенска инвестициона банка, Београд - филијала Ниш, представљајући пословну јединицу без својства правног лица али са самосталним обрачуном. Нишка филијала водила је посебно књиговодство и имала је свој жиро рачун, обављајући послове прикупљања новчаних средстава од правних лица, од грађана путем штедних улога, текућих и девизних рачуна. Давала је краткорочне кредите као инвестиционе кредите до висине одређене Статутом Инвестбанке. Такође је давала и потрошачке кредите грађанима, као и кредите за комуналну изградњу и куповину готових објеката⁷.

Ради вршења благајничких и других банкарских послова оснивају се експозитуре у Тешици и Меровини. Након конституисања филијале Ниш - радници Радне заједнице филијале Ниш донели су самоуправна општа акта којима су регулисали своја права, обавезе и одговорности. Пословима филијале Ниш руководио је директор који се именовао сагласно Статуту банке⁸.

Иницијативни одбор за конституисање филијале у Нишу, донео је 11.11. 1976. године одлуку о сазивању прве оснивачке скупштине. Јула месеца исте године поднесен је потпунији извештај о раду филијале Извршном одбору и Скупу оснивача и депонената. Извештај је примљен као коректан осврт на пређени пут, а рад филијале је оцењен као успешан.

Филијала је имала 18 оснивача са оснивачким улогом од 10.355.000,00 динара. Четрдесет два друштвено-правна лица удружило је своја средства као депозит по виђењу. Једанаест ОУР-а орочило је средства по разним основама код ове филијале у износу од 14.472.280,00 динара. Грађани су отворили 263 жиро рачуна и 442 девизна рачуна.

⁶ Проспект "Инвестбанка - банка отворених врата".

⁷ "125 година Инвестбанке", 1987, Нови Сад.

⁸ ИАН, "Инвестбанка - АД Београд, ПЈ Ниш".

Кредите друштвено-правним лицима одобравао је Кредитни одбор на седницама, а кредите грађанима кредитна комисија. Органи управљања и одлучивања филијале врло су одговорно обављали друштвене функције, што је доприносило угледу филијале, њеним укупним резултатима и сигурности пласмана. Филијала се мало користила међубанкарским кредитима. Када се обраћала за то банкама у Нишу, наилазила је на пуно разумевање⁹.

Преко "Занат-центра" у Нишу кредитирала је приватно занатство и тиме допринела његовом унапређењу. Филијала је одржавала свакодневну ликвидност у чему су јој много помогле Службе друштвеног књиговодства код којих су били укључени рачуни њених депонената. Радна заједница филијале са две експизитуре (Мерошином и Тешицом) бројала је 21-ог радника, од тога 3 са високом спремом, 2 са вишом спремом, 15 са средњом спремом и једног са нижом школском спремом. Органи управљања филијале били су: Скупштина филијале и Извршни одбор филијале.

У надлежност Скупштине филијале убрајало се:

1. одлучивање о пословној политици филијале, као делу пословне политике банке, коју доноси Скупштина;
2. одлучивање о условима за давање кредита, гаранција, прикупљања средстава, заједничка улагања и о другим пословима, а у оквиру одлуке коју доноси Скупштина банке;
3. одлучивање о горњој граници задужења филијале, а у оквиру укупног износа задужења банке као целине;
4. доношење завршног рачуна филијале;
5. одлучивање о расподели прихода филијале;
6. разматрање завршног рачуна и одлуке о расподели оствареног прихода Банке као целине;
7. доношење Статута филијале;
8. бирање Извршног одбора филијале;
9. именовање чланова Кредитног одбора филијале;
10. именовање и разрешење директора и заменика директора филијале на предлог генералног директора банке;
11. предлагање Скупштини банке отписивања ненаплативих потраживања;
12. бирање делегата који ће представљати филијалу у Скупштини банке, по основу удружених средстава у Фонд оснивача банке;
13. решавање по одлукама Извршног одбора оспореним од стране директора филијале, и
14. вршење других послова предвиђених општим прописима и актима банке и филијале.

У надлежност Извршног одбора спадало је:

1. одлучивање по захтевима за инвестиционе кредите и давање гаранција преко износа од 5 милиона;
2. одлучивање по захтевима за краткорочне кредите, ресконтне кредите и гаранције, чија појединачна вредност прелази износ од 5 милиона динара;
3. разматрање предлога по свим питањима о којима одлучује или разматра Скупштина филијале;

⁹ ИАН, "Инвестбанка - АД Београд, ПЈ Ниш".

4. заказивање седнице Скупштине филијале;
5. старање о извршењу закључака Скупштине филијале;
6. разматрање извештаја о пословању Кредитног одбора;
7. доношење одлуке за оснивање пословнице, експозитуре, и других организационих делова у оквиру филијале;
8. разматрање извештаја о прегледу рада филијале од стране контролних органа;
9. разматрање резултата пословања филијале, и
10. разматрање и одлучивање и по другим питањима стављеним у надлежност Статутом банке, Статутом филијале или другим актом банке.

Директор филијале представљао је инокосни пословни орган. Ближе одредбе о његовој надлежности биле су прописане Статутом филијале. Кредитни одбори филијале састојали су се од 5 чланова. Председник је по свом положају био директор, док се надлежност кредитног одбора утврђивала Статутом филијале¹⁰.

Основу пословне политике Инвестбанке у новијем периоду (1995-1999) чинио је програм реконструкције монетарног система и стратегије развоја земље, мере монетарно-кредитне политике Народне банке Југославије, реални курс националне валуте, стабилност тржишта и цена и реално позитивне каматне стопе у зависности од понуде и тражње новца односно висине есконтне стопе НБЈ. Пословна политика Инвестбанке у овом периоду темељила се на операционализацији мера из Програма консолидације пословања Инвестбанке који су усвојили Управни одбор и Скупштина банке на седници од 17.11. 1994. године Операционализација мера је обухватала:

- формирање кредитног потенцијала који је по обиму, рочној и наменској структури обезбеђивао ликвидно пословање банке и остварење позитивних финансијских резултата.
- усмеравање формираног потенцијала за кредитирање пословања онивача и комитената банке сходно мерама економске и монетарно-кредитне политике и кредитној способности коросника кредита.

Банка је формирала кредитни потенцијал из:

- продаје акција;
- прикупљања депозита оснивача и комитената банке;
- издавања и промета сопствених и туђих хартија од вредности;
- наплате од потраживања по основу пласмана и других ангажовања банке;
- из комисионих извора.

У току 1995. године, банка је улагала средства у развој пословања у складу са могућностима, а у циљу обезбеђења услова за функционално пословање банке и подизања нивоа квалитета услуга. Коришћење расположивих стручних потенцијала вршено је сходно обиму послова и радно-стручним способностима извршилаца за њихово обављање. Покретљивост радника вршила се у односу на потребе ефикаснијег обављања послова распоређивањем радника, сходно обиму послова у појединим организационим деловањима¹¹.

На пословање банке у 1996. години значајно су се одразиле санкције УН, уведене 31. маја 1992. године. Банка је у 1996. године наставила са концентрисањем сопствених активности на домаће тржиште, вођење послова који су изузети од

¹⁰ ИАН, "Инвестбанка - АД Београд, ПЈ Ниш".

¹¹ ИАН, "Инвестбанка - АД Београд, ПЈ Ниш".

санкција и стварањем основе за поновно успостављање ранијих пословних аранжмана са страним партнерима. Банка је у току 1996. год. била суочена са израженим проблемом неликвидности као последице, највећим делом, проблема неликвидности у привреди и неликвидности највећих пословних партнера Банке.

На дан 31. децембра 1996. године, Банка се састојала од централе у Београду, 19 пословних јединица у Србији и једне пословне јединице у Црној Гори. Банка је изгубила управљачку и извршну контролу над пословним јединицама у бившим југословенским републикама: Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Македонији. Основ за утврђивање пословне политике Инвестбанке за 1997. годину представљала је економска политика Југославије. Наведеним актом утврђене су мере монетарно-кредитне и девизне политике које је требало да омогуће одржавање реалног и стабилног курса националне валуте, стабилизацију цена и тржишта, а самим тим и стабилније услове привређивања у 1997. години. Основни циљеви пословне политике Банке у 1997. години били су:

- формирање кредитног потенцијала који је по обиму, квалитету, рочној и наменској структури обезбеђивао ликвидно пословање Банке и остварење позитивног финансијског резултата у пословању;
- усмеравање формираног потенцијала за кредитирање пословања акционара и комитената Банке у складу са мерама економске и монетарно-кредитне политике у текућој години и реалним могућностима;
- обезбеђење покрића свих облика стварног и потенцијалног ангажовања средстава Банке;
- повећање примарног потенцијала;
- вођење политике реално позитивних каматних стопа;
- обављање платног промета у оквиру Банке;
- улагање средстава у набавку опреме и модернизацију.

Исти циљеви пословне политике били су заступљени и у 1998. години. Основна активност Банке у формирању потенцијала била је усмерена на повећање примарних извора средстава: акционарског капитала, депозита по виђењу и орочених средстава, као и средстава становништва. Банка је у 1998. години развијала пропагандне пословне активности у циљу привлачења нових депонената ради обезбеђења планираног обима депозитних средстава, што је било основ кредитне активности и одржавања ликвидности Банке. У циљу подизања нивоа ефикасности и смањења трошкова оптерећености у обављању пословне активности Банке у 1999. год. наставило се са рационализацијом њеног пословања спровођењем следећих мера:

- смањењем материјалних и других оперативних трошкова до нивоа који не угрожава нормално обављање пословне активности;
- изменом структуре банкарских услуга у корист оних које показују вишу економичност и рентабилност;
- унапређењем технологије рада¹².

"Инвестбанка" је одлуком Владе Републике Србије отишла под стечај 2001. године.

¹² ИАН, "Инвестбанка - АД Београд, ПЈ Ниш".